

Mässboken II.

En framtida forskare, som tar till sin uppgift att utforska den liturgiska och kyrkomusikaliska utvecklingen i Sverige under 1900-talets förra del, måste få ett intryck av stort officiellt intresse för gudstjänsterna vid sidan om högmässan. De officiellt utgivna dokument, som markera utvecklingen på detta område följa varandra snabbt, om man skall mäta efter i liturghistorien vanliga mått. Och vad omfånget beträffar, visa de också understundom en monumental bredd.

Det första officiella aktstycke, som forskaren kommer att registrera, är Förslag till *Vesperale för Svenska kyrkan I, II* som på Kgl. Maj:ts uppdrag, efter kyrkomötets framställning, utgavs år 1914 av U. L. Ullman och John Morén. Efter behandling i kyrkomötet 1915 blev det tillåtet för användning. Nästa aktstycke, utgivet 1925 av en Kgl. kommitté med Natan Söderblom som ordförande och med Oscar Blom, Otto Olsson och Ivar Widéen som bisittare, bar likaledes namnet *Vesperale för Svenska kyrkan* och till detsamma var fogat som tillägg ett *Psalterium, eller Psaltaren i urval, anordnad för växelsång*. Slutligen är nu i denna serie att anteckna det sista bidraget av år 1944: *Den svenska mässboken II. Musiken till julotta, morgon- och aftonbön, passionsgudstjänst*. Den är utarbetad av en Kgl. Kommitté under Gustaf Auléns ordförandeskap och med Oskar Lindberg, David Wikander och Henry Weman som ledamöter samt med A. O. T. Hellerström som extra sakkunnig.

Under föga mera än trettio år — en mansålder — ha alltså tre Kgl. kommittéer, alla under biskopligt presidium, med stöd av statsmedel och efter kyrkomötets framställning utarbetat ordningar med musik avsedda att vara normerande för den svenska kyrkans utformning av de högmässans komplement, som oegentligt kallats bigudstjänster. Detta måste ju tyda på ett starkt officiellt intresse för dessa gudstjänster från de kyrkliga och statliga myndigheternas sida.

I vilken utsträckning har detta officiella intresse mötts av ett praktiskt ute i församlingarna bland prästerna, kyrkomusikerna

och församlingarna? Det är svårt att yttra sig därom för den som har en begränsad erfarenhet. Det vore förvisso av värde om våra biskopar till prästmöten ville anmoda sina kyrkoherdar att meddela i vilken utsträckning Vesperalena kommit och komma till användning. Det sannolika resultatet torde vara att 1914 års Vesperale brukades rätt ivrigt i vissa församlingar med ett kyrkomusikaliskt intresserat prästerskap eller med intresserade kyrkomusiker, samt av vissa kyrkomusikaliskt engagerade sammanslutningar, i samband med kyrkomusikaliska eller fosterländska fester. Under åren fram till 1925 — alltså under förberedelserna för den framväxande kyrkokörsrörelsen — har sannolikt dessa vesprar haft sin blomstringstid, men därefter helt eller nästan helt försvunnit. Det vore av stort intresse att få dessa allmänna intryck verifierade.

Att detta Vesperale verkligen kom till användning, här och var till och med ganska flitig användning, är otvivelaktigt.

Mera tvivelsamt är i vilken mån Vesperale av år 1925 verkligen brukats och brukas. Det stod ingen kyrkomusikalisk renässansrörelse redo att upptaga dess ordningar på sitt program.

En vansklighet för båda dessa vesperalen har varit att vare sig de blivande prästerna eller de blivande organisterna under sin utbildningstid gjordes förtrogna med dem eller blivit skickade att utföra dem. Införandet i dem har måst ligga i händerna på enskilda sammanslutningar.

I detta avseende torde det ligga bättre till för Mässbok II. I varje fall få deltagarna i den praktisk-teologiska kursen i Uppsala, och jag förutsätter även de blivande organisterna vid Musikakademien i Stockholm, en möjlighet att lära känna både dess innehåll och huru materialet rätteligen skall utföras. Det är att förvänta att också Lundateologerna och de blivande organister, som utexamineras i stiftstäderna, få en motsvarande kunskap. Endast härigenom blir det möjligt att göra materialet i Mässbok II till en levande egendom i församlingen.

Det är av intresse att akta på den utvecklingslinje, som markeras av de tre ovan upptagna officiella aktstyckena. Gemensamt för dem alla är den tonvikt, som lägges vid det musikaliska. I alla tre förutsattes att gudstjänsterna skola sjungas och att någon slags växelsång skall utföras, mellan präst och församling eller mellan körer av olika slag. Den av församlingen lästa andakten är här knappast avsedd. Redan den yttre anordningen och upp-

ställningen av ordningarna hindrar församlingens aktiva medverkan i andakten annat än i församlingssång ur psalmboken.

I 1914 års Vesperale bära de olika »vesprarna» karaktären av feststämda högtidsgudstjänster. Detta understrykes därav att de äro så gott som undantagslöst de temporebestämda, avsedda för kyrkoårets högtider samt för några särskilda sammankomster. Allt är här tillrättalagt för de medverkande, från preludierna och korallerna som skola spelas av organisten, hymnerna — understundom ända till fem till antalet — som kören skall sjunga, till prästens liturgiska partier, texter och böner. Detta var otvivelaktigt en styrka hos detta Vesperale, men också dess svaghet. Det var en styrka, så till vida, som ingen behövde vara villrådig, om vad han hade att utföra. Allt fanns samlat och tillgängligt på sin plats. Det blev med åren en svaghet därför att — exempelvis — fastlåsandet av vissa flerstämmiga hymner för vissa vesprar förutsatte att kantorn-körledaren i allt delade utgivarnas musikaliska smak och att svårighetsgraden i dessa motsvarade körens resurser.

I förhållande till de gamla vesprarna intog 1914 års vesperale en fullständigt självständig hållning, i avseende på dispositionen och ifråga om materialet. Behandlingen av psalmtönerna var godtycklig.

Om 1914 års Vesperale hade sin styrka i upptagandet av det temporemomenten och en svaghet i att någon form för enkel daglig andakt ej skapades, så syftade Vesperale av år 1925 att tillfredsställa detta behov. Det anknöt till de gamla formerna för den dagliga tidebönen. Denna anknytning skedde dock i modifierad form. I Psalteriet gjordes det första försöket att ordna psaltaren för liturgiskt bruk vid gudstjänsterna. Avsikten var sålunda att skapa verkliga bönegudstjänster.

En allvarlig invändning mot detta Vesperale var att den, som ansvarade för ordnandet och utförandet av gudstjänsten, på väsentliga punkter lämnades utan anvisningar och hjälp. Själva Vesperalet meddelade visserligen en ordning för andakterna, men urvalet av psaltarpsalmer, som skulle hämtas ur Psalteriet lämnades åt den för gudstjänsten ansvarige. Därtill kom att antifonerna voro placerade i slutet av Psalteriet och för att sammanställa en riktig tidebön måste man sålunda hämta vissa delar ur Vesperalet och andra på olika ställen i Psalteriet. Denna oformlighet i själva uppställningen och dispositionen av materialet kontrasterade bjärt mot den klara överskådligheten i 1914 års Vesperale och har sä-

kerligen betytt mycket för att försvåra införandet av 1925 års Vesperale.

Underläggandet av den svenska texten under psaltonerna i detta var också mycket bristfälligt och inkonsekvent, ofta i strid med de regler, som hittills uppställts för psaltonerna. Man undgår ej heller ett starkt intryck av att Vesperale 1925 i stort var en skrivbordsprodukt, medan 1914 års sprang fram ur en kyrkomusikalisk renässansrörelse och många av dess ordningar hade före tillkomsten av Vesperalet redan brukats och visat sig användbara. De visade sig därför under en period mycket uppskattade i vissa kretsar. Någon sådan anknytning till det levande församlinglivet har veterligen 1925 års Vesperale aldrig fått, trots den otvivelaktigt riktiga inställning till den dagliga bönegudstjänsten, som låg bakom deras avsikter, som utarbetade det.

Den i fjol utgivna Mässbok II står närmast 1925 års Vesperale. Avsikten har varit att skapa bönegudstjänster, ej musikgudstjänster. Men vid utförandet av sitt arbete ha kommitterade haft snävt uppdragna riktlinjer. Det har icke legat i deras skön att skapa nya formulär, såsom kommitterade för 1914 och 1925 års Vesperalen kunde göra. Den sista kommitténs uppdrag var av blygsammare art. Den skulle skaffa musik till den högtidligare formen av morgon- och aftonbön i kyrkohandboken samt till julotta och passionsgudstjänst. Med utformningen av själva gudstjänstordningarna ha kommitterade icke haft att skaffa. De ha varit ytterst lojala emot sina uppdragsgivare, i så hög grad att den hymn: *Crux fidelis*, som av ålder pläгат avsluta *Improperierna*, men som ej meddelas i handbokens anvisningar för passionsgudstjänst, placeras i ett tillägg.

Dessa direktiv ha naturligtvis förenklat kommitterades arbete, men, som det också skall visas i det följande, betytt att betydande musikaliska svårigheter upprests under arbetet.

Meningen med Mässbok II är alltså att ge församlingen en musikalisk form för den dagliga morgon- och aftonbönen, sådan den upptages i handboken. Eftersom nu handboken, med två undantag saknar anvisningar för tideböner till kyrkoårets skilda delar, saknar Mässbok II liksom Vesperale 1925 också de-temporeprägel. De båda undantagen utgöras av julottan, vars disposition ju ger mycken liten anledning till musikalisk form, och till passionsgudstjänst. Det är påfallande att den senare har fått en sådan musikalisk klädnad att den närmar sig till 1914 års festgudstjänster, Här är det knappast fråga om någon församlingens bönegudstjänst.

Från de dagliga bönerna är däremot det konsertanta inslaget helt borta. Man följer, liksom handboken, i huvudsak de gamla schemata för Laudes och Vesper: Efter psalmsång, följer inledningsversikel, dock utan avslutande Gloria Patri och Halleluja, ett psaltarställe, ofta mycket kort, bibelläsning, som kan följas av sång ur psalmboken Benedictus, resp. Magnificat, salutation med böner, benedicamus och välsignelsen. Mässboken meddelar musik till inledningsorden dels i den festligare formen och dels i den enkla, till cantica och till de av handboken upptagna psaltarställena. Musiken är här uteslutande vald ur det gammalkyrkliga beståndet.

Benedictus och Magnificat meddelas i sex versioner, som fördelas på veckans vardagar. Det förutsättes sålunda att bönestunderna brukas regelbundet under vardagarna, men ej på helgdagar eller söndagar.

Huru skola de sammanlagt 54 psaltarställena fördelas på olika bönetimmar? Någon utförligare anvisning härom söker man förgäves i handboken och i Mässboken liksom i 1925 års Vesperale. Endast vissa allmänna antydningarna givas i ett register över lämpliga psaltarställena för morgon- och aftonböner, samt om var stället skola sökas som till sin art äro syndabekännelse och åkallan, eller tala om trygghet och förtröstan, tillbedjan och tacksägelse. Efter denna disposition upptagas psaltarställena i handboken, medan Mässboken upptar dem i nummerföljd.

Sammanställandet av bönestunderna ligger alltså även här, liksom i Vesperale 1925 i dens hand, som skall svara för deras utförande: prästen, ev. kantorn. Skola bönetimmarna göras dagliga förutsätter detta att vederbörande själv utarbetar en plan för psaltarstellenas fördelning för en period, det räcker till drygt åtta veckor. Det förutsätter hos honom en icke obetydlig liturgisk skolning.

Avsaknaden av sådana anvisningar till hjälp vid fördelningen av psaltarställena är en väsentlig brist i handboken och i Mässboken, som försvårar andakternas bruk försåvitt församlingen, resp. kören regelbundet skall delta. Härigenom ställas stora krav på ledaren och stor uppmärksamhet från körens sida vid bönerna, om icke andakten skall störas eller omintetgöras. Särskilt när Mässboken skall tagas i bruk av ovana bedjare, kommer det förmodligen att bli nödvändigt att ledaren stencilicerar ut hela andakten med allt material samlat i ett sammanhang. Församling-

en-kören måste vara mycket väl hemmastadd i Mässboken för att överhuvud taget kunna finna sig till rätta. Erfarenheter från 1925 års Vesperale talar här sitt tydliga språk.

Mässboken har underlagt texten till psaltarställena under de traditionella åtta psaltonerna. Detta vanskliga arbete har utförts med en betydlig omsorg och konsekvens och med i regel god känsla för det svenska språkets egenart. På en del punkter kan dock kadensbehandlingen diskuteras. Detta ytterst viktiga spörsmål kommer emellertid att bli föremål för en senare undersökning.

Huru fördelas de 54 psaltarställena på de olika psaltonerna?

Svaret blir:

På första psaltonen utföras	12 psalmer
på andra	1 psalm
på tredje	4 psalmer
på fjärde	4
på femte	6
på sjätte	0
på sjunde	12
på åttonde	15

Benedictus och Magnificat fördelas på psaltonerna sålunda:

	Benedictus	Magnificat
på första psaltonen	—	2
på andra	—	—
på tredje	—	—
på fjärde	—	1
på femte	—	—
på sjätte	1	—
på sjunde	3	1
på åttonde	2	2

Urvalet visar en påfallande förkärlek för den hypomixolydiska, doriska och mixolydiska tonarten. Det gör icke rättvisa åt kyrkans traditionella sångskatt i fråga om antifonerna, som bestämmas av psaltonen. Särskilt beklagligt är att den sjätte psalm-

tonen är så svagt företrädd: bland psaltarställena icke alls och bland cantica en enda gång. I varje fall bör givetvis i ett för svenska kyrkan gjort urval samtliga kyrkotonarterna vara representerade bland psaltarställenas melodier.

Det måste emellertid medges att kommitterade förelagts en allt annat än avundsvärd uppgift, då det gällt att framlägga ett psalterium. Helst som kommitterade icke låtit sig nöja med en sådan anordning som i 1925 års Psalterium: att ställa psalmen för sig och antifonen för sig. För att överhuvud få antifonmelodierna med, ha de föreskrivit sig själva att lägga psaltarställenas första vers som text under en antifon, varefter psaltarrecitationen begynner med psalmens andra vers. I fråga om cantica har man, för att få olika antifoner till veckans vardagar, tagit deras olika verser i tur och ordning till antifontexter. Men här upprepas, självfallet, versen inne i lovsången på sin plats.

Att ta antifontexterna ur den psalm som skall reciteras är i sig fullt tillåtligt och fordom brukat. Emellertid är det inte alltid lämpligt eller lyckligt att göra det. I varje fall har kommittén härigenom blivit hårt bunden och den har påtagit sig en otacksam uppgift, som knappast kan anses lyckligt löst. Alldeles oavsett att psalmens egen disposition och rytm understundom förryckes genom att första versen ryckes ut ur sammanhanget, så ger inte alltid just psalmens första vers den aspekt under vilken psalmen skall och kan bedjas; och det är meningen med antifonen ur liturgisk synpunkt. Dess musikaliska uppgift är att föra in i tonarten.

Ett synnerligen otillfredsställande resultat visar t. ex. psaltarstället ur psalm 5. Det består av sammanlagt två versar, av vilka den ena lagts under antifonen, varefter hela psalmen består av en enda vers jämte Gloria patri. Den kvarstående enda versen lyder dessutom så: Ty du är icke en Gud som har behag till ogudaktighet: den som är ond får icke bo hos dig. Jag har svårt att tänka mig att någon präst kommer att utvälja ett sådant psaltarställe.

Genom det tvång, som handboken kommit att lägga på kommitterade och deras egen önskan att icke bara lägga psalmerna och cantica under psalmtonerna, utan också att upptaga antifonmaterial, ha antifontexterna till cantica ej alltid fått en lycklig utformning. Här har man — självfallet — då man placerat de olika versarna under antifonerna nödgats vidtaga vissa textjusteringar för att de överhuvud taget skulle kunna göra tjänst som inled-

ningsord i ett nytt liturgiskt moment. Sådant kan vara fullt till-
lätligt, och icke sällan nödvändigt. Emellertid ha kommitterade
härvid tvingats till omändringar, som icke äro lyckliga. Antifonen
till lördagens Magnificat är hämtad ur de två sista verserna:

Han har tagit sig an sin tjänare Israel:
och tänkt på att bevisa barmhärtighet
Mot Abraham och mot hans säd till evig tid:
efter sitt löfte till våra fäder.

Lägg märke till textens uppdelning i fyra halvversar. Antifonens
text har följande lydelse, och lägg också här märke till uppdel-
ningen i *tre* satser, varav den tredje är uppdelad i två leder, och
slutet är stympat:

Herren har tagit sig an sin tjänare Israel:
och tänkt på att bevisa barmhärtighet mot Abraham:
och mot hans säd till evig tid / efter sitt löfte.

Därigenom att kommitterade tvungits att söka texter till can-
tica-antifonerna ur lovsångerna har också en skön och nyttig väx-
ling försvunnit, så mycket mera nödvändig om dessa andaktsstun-
der verkligen skola vara dagliga och cantica alltså bli utsatta för
hård nötning.

Man kan inte annat än önska att kommitterade hade haft friare
händer, då de gingo till sitt verk att skapa Mässbok II. Det är
otvivelaktigt att det hela hade blivit betydligt bättre då. Så mycken
sakkunskap har stått till förfogande i detta fall att det bort få ske.

A. Adell.